

KVINDEN, KVINDER, KVINDELIGHED – overvejelser over kvindeforskningens grundbegreber

Lise Busk-Jensen

Artiklens baggrund er kvindeforskningens vækst gennem de seneste 15 år, og hensigten er at diskutere det kvindebegreb, denne forskning bygger på. Udviklingen i tænkningen om kønsforholdet og især om kvindens natur siden 1800-tallet skitseres, og det vises, hvordan kvindelige tænkere har knyttet sig til denne tradition. Artiklen konkluderer, at ældre tiders forestillingen om 'Kvinden' som et sammenhængende begreb må erstattes af begrebet 'kvinder', hvorved vi kun kan forstå de konkret eksisterende, biologiske kvinder gennem tiderne, og med begrebet 'kvindelighed', hvorved vi må forstå de ideologiske billeder af kvinden, som har spillet en normgivende rolle gennem historien.

Kvindeforskningen er i dag for en umiddelbar betragtning et veletableret fagområde. En række forskere i og uden for universiteterne har i snart 15 år indkredset et bestemt genstandsområde, som er 'kvinders liv og bevidsthed'; forskellige teorier er sammenstykket og videreudviklet fra andre fagområder som psykologi, historie og litteratur; endelig har visse hovedværker vundet almindelig anerkendelse som mønstereksempler på 'kvindeforskning' som Simone de Beauvoirs *Det andet køn* (1949) og Kate Milletts *Seksualpolitik* (1969).

Fra et andet synspunkt, et institutionelt og videnskabsteoretisk, er kvindeforskningen imidlertid en noget fritsvævende størrelse, hvis forbindelser til den øvrige forskning er svært gennemskuelige. Kvinden er som alt værende en del af forskningens empiri, hvorfor det er en tilsnigelse at sige, at kvindeforskningen har 'opfundet' dette genstandsområde. Til gengæld omfatter forsker-subjektet ikke 'det kvindelige'. Forskningen synes derfor skiftevis at opløse og at udstøde kvinderne. Forskningens subjekt er et 'menneske', men det menneskebillede, som den vestlige civilisation har udformet, har et tvetydigt forhold til kønsspaltningen. Dette menneskebillede har i høj grad teologiske rødder, hvorfor jeg skal prøve at vise dets tvetydighed med et teologisk eksempel.

Sjællands biskop og dansk teologis øverste autoritet i 1800-tallets sidste del, H. L. Martensen, udsendte i årene 1871-78 *Den christelige Ethik*, hvoraf *Den sociale Ethik* er tredje og sidste bind. I dette binds afsnit om familien afvises den begyndende kvindeemancipation som overflødig, idet det postuleres, at der ingen ulighed findes mellem kønnene:

"Ogsaa Christendommen har emaciperet Qvinden til Ligestilling med Manden, idet den betragter hende som gudsbilledlig Skabning, kalder hende til

det evige Livs Naade, gjør hende deelagtig i det samme Guds Ord, den samme Daab, den samme nadvere som Manden.” (s. 57f).

Kvinden er menneske ligesom manden, fordi hun er skabt i Guds billede. Alligevel hedder det videre:

”Men i dette Lighedsforhold, der forener Mand og Kvinde i det dybeste Kjærlighedssamfund, fastholder den [kristendommen] det allerede ved Menneskets Skabelse grundede Over- og Underordningsforhold. Thi Manden er Qvindens Hoved, ligesom Kristus er Menighedens Hoved og sit Legems Saliggører. Men ligesom Menigheden er Christo underdanig, saaledes skulle og Qvinderne være deres Mænd underdanige i alle Ting.” (s. 58).

Kristendommen betragter altså på én gang kvinden som ligestillet med og underordnet manden. Dette paradoks udlægger Martensen således:

”Men hendes [kvindens] Evner ere (. . .) overveiende aandelig-*sjælelige*, ikke af reent aandelige Natur, og netop paa dette Aandeligt-*Sjælelige*, der gjør Qvinden skikket til at være Mandens Medhjælp og Trøst, at være Hustru, Moder, Søster, Datter, Veninde, og derigjennem at udtrykke det Almeen-menneskelige og Christelige, beroer Qvindens Herlighed.” (s. 61).

Kvinden er ligestillet med manden i det alment-menneskelige, men hun kan ikke som manden hæve sig over det menneskelige og blive ånd. Derfor har hun heller ingen skaberkraft: ”det er vor Anskuelse, at det ikke er givet noget qvindeligt Talent at udfolde en virkelig skabende eller banebrydende Virksomhed i Kunst eller Videnskab” (s. 62), hævder Martensen.

Det kristne menneskebillede, som forskningen og i særdeles humanistisk forskning bygger på, rummer altså både forestillingen om det alment-menneskelige, der realiseres af begge de to køn, og det åndeligt-menneskelige, som kun realiseres af det ene køn, manden. Manden er kunstens og videnskabens subjekt, han skaber menneskenes verden på jorden, ligesom Gud har skabt hele universet. Han genspejler den guddommelige skaberkraft, og spejler på sin side sin ånd i verden gennem kunstens og forskningens verdensbillede. Dette er ideologi, en konservativ teologs 100 år gamle ideer, men det er også virkelighed, fordi denne ideologi har behersket og til dels stadig behersker forskningsinstitutionerne. Forskningen er i princippet kønsneutral, objektiv også på dette punkt, og dog erfarer man hurtigt, når man bevæger sig ind på de enkelte fagområder, at mændenes liv og optik er næsten enerådende, de har erobret forskningsprocessens subjektposition. Kvinderne er som køn objektgjort af videnskaben og er derved berøvet muligheden for en tilsvarende spejlings- eller selvrefleksionsproces.

Kvindebvægelsen pegede på den sociale objektgørelse og kaldte den fuldt berettiget for undertrykkelse. Derefter kunne kvindeforskningen med ideologikritikkens metoder pege på den videnskabelige objektgørelse, undertrykkelsen af kvindernes liv og bevidsthed i empirien og af den kvindelige synsvinkel på virkeligheden og kulturhistorien. Hvor grundlæggende en revision af viden-

skaben dette vil resultere i, kan kun tiden vise. Men hvis det er rigtigt, at videnskaben bygger på et tvetydigt eller mandschauvinistisk menneskebillede, hvilket begreb om mennesket kan kvindeforskningen da selv gå ud fra? Det er min hensigt med denne artikel at forsøge at besvare det spørgsmål. Kvindeforskningens formentlig væsentligste hypotese er selvsagt, at kønsforskellen er en determinerende individuel og social faktor, og at det 'alment menneskelige' altid spaltes i 'det kvindelige' og 'det mandlige'. For kvindeforskningen er menneskebilledet altså mindre væsentligt end kvindebilledet. Hvad forstår kvindeforskningen da ved begrebet 'kvinde' eller 'kvindelighed'? Det spørgsmål har endnu ikke været genstand for nogen synderlig systematisk diskussion blandt kvindeforskere, hvilket blandt andet hænger sammen med, at et sådant grundbegreb kun kan fastlægges i en omfattende forskningspraksis, som først er ved at blive etableret. De følgende overvejelser drejer sig derfor ikke om at definere et mere eller mindre præcist, abstrakt kvindelighedsbegreb, men om at diskutere det eller de begreber, som kvindeforskningen implicit arbejder med, begreber som jo i første omgang er overtaget fra traditionen og ligger i sproget.

Kvinden

Forskningens bestræbelser på at være kønsneutral som en del af objektivitetsidealet er af relativ ny dato. Martensen vedgik åbenlyst sin opfattelse af, at manden er kvindens hoved, og synet på manden og kvinden som fundamentalt forskellige artsvæener var det almindeligste før i tiden. De sociale og psykologiske former, som kønsforskellen antog, blev betragtet som naturbestemte, og man analogiserede hæmningsløst mellem fysisk fremtoning, karakteregenskaber og sociale roller. Moderne forsknings modvilje mod at inddrage kønsforskellen må blandt andet betragtes som en reaktion herpå.

Den romantiske filosofi, der bredte sig over hele Europa i 1800-tallets begyndelse, båret frem af kunstnere og filosoffer, men siden også med betydelig indflydelse på de medicinske og naturvidenskabelige fagområder, var gennemsyret af en kønsoplysning, der gjorde *Kvinden* til noget radikalt forskelligt fra manden. Det var et fremskridt i forhold til tidligere tiders bastante, patriarkalske tankegange, som reducerede kvinden til et inventar i mandens "hus", som en del af hans ejendom. Nu blev det kvindelige opfattet som noget særligt, noget smukt og ideelt.

Baggrunden for denne idealisering var udviklingen af den borgerlige og småborgerlige intimsfære, som trak familieproduktionen og den gifte kvindes arbejdskraft ud af markedsökonomien. En stor del af de produkter, husmødrene tidligere havde fremstillet i hjemmene, blev nu produceret som varer og omsat på markedet. Kontanthusholdninger afløste forrådshusholdninger, og kvinderne blev henvist til at leve af deres mænds lønindkomster. Kvinderne beholdt moderskabet som deres særlige arbejdsområde og fik yderligere en mere specialiseret hjemmelivskultur at opdyrke, men deres arbejde havde netop kun social og kulturel betydning og ikke økonomisk. Hustruens arbejde blev udført af kærlighed, og kærligheden var hendes arbejde¹. Efterhånden

blev det kvindelige derfor alene forbundet med moderlighed og arbejdsfrihed.

Rousseau var en af den romantiske kønsfilosofis fædre. I *Émilie eller Opdragelsen* (1762) fremlægger han omfattende forestillinger om den rigtige opdragelse af børn, og den er meget forskellig for de to køn. Forskellen hænger dels sammen med de helt forskellige arbejdsområder, pigen og drengen som voksne skulle varetage, og spejler således det sfæredelte samfund. Men forskellen er også bestemt af den grad af selvrefleksion, han antog kønnene havde brug for. Émilie skal i højere grad end Sophie, hans kommende hustru, lære at forstå og beherske de materielle og sociale processer, han skal indgå i. Sophie skal blot indrette sig på forholdene. Også Rousseau mener, at kvinderne er mindre ånd end mændene, mere bundet til kroppen og kønnets:

”Der er ingen lighed mellem de to køn, for så vidt angår kønnets præg på personen. Manden er kun mand i visse øjeblikke, kvinden er kvinde hele sit liv, i det mindste gennem hele sin ungdom;” (bd. III, s. 10).

Den ekspanderende lægevidenskab i 1800-tallets anden halvdel udforskede de kvindelige kønsorganer og beskrev kvinden og hendes livsopgaver ud fra sine resultater. Bente Rosenbeck har i artiklen ’Kvindelighedens (gyldne) lænker. Om kvinder, medicin og lægevidenskab’ (1982) vist, hvordan danske gynækologer i populærvidenskabelige værker som Howitz’ *Bidrag til en Sundhedslære for Kvinder* (1892) og Kaarsbergs *Kvindehygiejne, Hovedpunkter i Sundhedslæren for Kvinder* (1898) lærte kvinderne, hvordan de skulle indrette deres liv med henblik på den bedst mulige opbevaring af de indre, kvindelige organer. Intellektuel og fysisk udfoldelse var skadelig, da den tog energien fra blodet, gav blegstet, nervøsitet og hysteri og i de værste tilfælde kunne medføre ”en abnorm slaphed i Muskulaturen af Livmoderen” (Rosenbeck s. 189). Små piger må ikke gå for tidligt, da det kunne medføre fejl ved ”Leiet af indre Organer” (ibid.). Enhver form for erotisk interesse i og efter puberteten ville medføre blodtilstrømning til hoved og kønsorganer og derefter forårsage alverdens ulykker: menstruationsforstyrrelser, betændelse i æggestokkene, i sværere tilfælde fysiske og psykiske abnormiteter og invaliditet. Som bekendt antog man overhovedet hysteri for være en sygdom i livmoderen, og behandlingen kunne bestå i fjernelse af livmoderen og/eller æggestokkene. De overdrevne forestillinger om kønsorganernes dominans i personligheden var ikke blot lægevidenskabelige teorier. Erksemplerne viser, at de legitimerede samfundets overvågning og styring af kvinderne; lægerne blev en slags familiernes politi². Kvinden blev anset for svag, hun skulle beskyttes for at hendes kvindelighed kunne realiseres på en rigtig og sund måde. De moderlige og følelsesmæssige potentialer skulle skånes, formes og kontrolleres, især mod indvirken fra andre dele af kvinden selv.

De snævre rammer for kropslig, muskulær udfoldelse sikrede fødeevnen, som lægerne interesserede sig for, og kærlighedsevnen, som kunstnerne og filosofferne besang. Den hæmmede livsudfoldelse skabte et drømmende, overfølsomt sind, som i litteraturens kvindebilleder gerne blev kombineret med en sart fysik og benævnt skønhed. Ligesom lægerne mente, at der var en direkte sammenhæng mellem livmoder, blod, svage muskler, ophidsede nerver og

'kvindeligheden', var for kunstnerne det sarte legeme symbolet på det attråværdige, kvindelige. At dømme efter litteraturen var en kvindes grad af 'skønhed' det første og vigtigste, man noterede sig ved hendes person.

I 1800-tallet havde man således udprægede forestillinger om 'kvinden' og forestillinger, som var tæt forbundet med en snæver opfattelse af hendes fysik og kønsrolle. Manden og det mandlige havde også sine rammer, men disses forbindelser til kroppen og kønsrollen var langt mere formidlet. Manden var en dynamisk, søgende sjæl og en mangetydig skikkelse, hvorimod kvinden dels var en reduceret udgave af mandens menneskelighed, dels i sin idealiserede form et supplement til manden.

Sådanne meget faste og biologisk begrundede kønsforestillinger blev imidlertid anfægtet fra flere sider ved århundredets slutning. Den økonomiske og politiske udvikling førte stadig flere kvinder ud i lønarbejdet, hvorfor det efterhånden blev absurd alene at forbinde det kvindelige med intimsfæren. Desuden drejede liberalistiske og socialistiske retningen i samfundsrefleksionen interessen bort fra kønnenes væsen og hen mod historiske variable forhold som arbejdsdelingen, traditionelle (feudale) magtstrukturer og religiøse moralnormer. Teoretikere som Engels, Bebel og Stuart Mill³ kritiserede de etablerede magtrelationer og herunder også, at det ene køn automatisk skulle være afhængigt og undertrykt af det andet. For dem blev kønsspørgsmålet til et kvindespørgsmål, et problem som skulle finde sin løsning med samfundets modernisering. Kvinderne skulle have ligeret, idet alle forhindringer for deres deltagelse i det samfundsmæssige liv skulle fjernes. Engels skriver, at betingelserne for kvindefrigørelsen er "genindførelsen af hele kvindekønnet i den offentlige industri"⁴, og Stuart Mill skriver, at kvinderne skal have uddannelse og stemmeret, så de kan beklæde offentlige embeder og sikre deres kønsinteresser. De to køns eventuelle natur mente de, at man under de nuværende betingelser ikke kunne sige noget om. For liberalisten Mill var det personlige liv en privat sag, og for socialisten Engels var personligheden underordnet de materielle livsvilkår. Kønsforskellen blev hos disse teoretikere et principielt underordnet moment, som de mente ville miste sin betydning, når 'kvindespørgsmålet' engang med den sociale omformningsproces ville blive løst. Som nævnt kan synsmåden både forklares som en reaktion mod 1800-tallets kønsfilosofi og som et udtryk for, at den samfundsmæssige dynamik for alvor havde udgrænset familien og hjemmelivet. Denne synsmåde blev bærende i den samfundskritiske forskning og politiske tænkning lige til de moderne kvindebevægelser brød igennem omkring 1970.

Den kvindelige selvrefleksion var i hele århundredet begrænset til nogle få pionerer, hvis overvejelser nødvendigvis måtte bevæge sig inden for de rammer, som dels den institutionaliserede og dels den oppositionelle mandlige tænkning afstak. Mary Woolstonecraft krævede under den store franske revolution, at de nye menneskerettigheder også skulle gælde kvinderne. Flora Tristan knyttede i 1844 kvindesagen og arbejdersagen sammen. Romantikken forfatterinder som George Sand, søstrene Brontë og i Norden Frederika Bremer, Camilla Collett og søstrene Fibiger beskrev i forlængelse af periodens kvindeidealisering kvindens uendelige sjælsstyrke og følelsesrigdom og hævdede dens ret til fuld udfoldelse.

De skrev alle om 'frigørelse', men lagde vidt forskelligt indhold i begrebet. Hos nogle var der tale om en frigørelse fra kønnets præg og fængsel, en frigørelse til en ikke kønspræget menneskelighed. Hos andre drejede friheden sig tværtimod om at få mulighed for at realisere det særligt kvindelige, som blev beskrevet i politiske eller psykiske utopier, der lokaliseredes uden for samfundet: i et helt nyt samfund, i himlen, uden for civilisationen, i afsondret tosøhed og lignende. Der er i disse forfatterinders skrifter en påfaldende modsætning mellem de ofte klare, politiske udtryk for oprør og frihedslængsel og de abstrakte og uklare beskrivelser af længslens indhold. Denne modsætning spejlede afstanden mellem de kvindelige erfaringer på den ene side og på den anden det sprog, der stod til deres rådighed til at beskrive dem i, og den offentlighed, de måtte henvende sig til, mellem deres indre verdensbillede og det verdensbillede den mandligt dominerede offentlighed stillede dem overfor.

Stuart Mill mente, at kun kvinderne selv kunne fortælle, hvad kvindelighed er, hvorfor han hilste kvindernes deltagelse i det offentlige liv velkommen. Han forstod dog også, at deres hidtidige afhængighed længe ville klæbe ved deres livsopfattelse og selvforståelse: "Den største del af hvad kvinderne skriver om kvinder, er kun smiger for mændene. (. . .) deres meninger består i en sammensætning af et lille element af personlig iagttagelser og tanker, blandet ind i en stor mængde vedtagne fordomme (. . .)" (s. 54), skrev han. Efterhånden som de sociale betingelser for kvindefrigørelsen såsom uddannelse, erhvervs-muligheder, prævention og penge kom inden for rækkevidde, brød kvinderne objektgørelsen, som bandt dem til kun at udfylde en afgrænset opgave i mændenes og børnenes liv, og bevægede sig ind på hidtil enkønnede områder som lønarbejde, politisk arbejde og kunstnerisk virksomhed. Derved blev det også muligt og påtrængende nødvendigt at udvikle et verdensbillede set fra den kvindelige subjektivitets standpunkt. Kvinderne måtte frigøre sig fra både ideen om den biologiske bestemte kvindekarakter og fristelsen til at underkende kønnets betydning.

De kvindelige romantikere havde for så vidt et sådant verdensbillede, men kun i utopiens form. At udforme et andet på virkelighedens betingelser var en helt anderledes vanskelig opgave, og mange kvinder anså forsøget på at gøre det for på forhånd dømt til at mislykkes. Laura Mohr Hansson portrætterede i 1894 seks fremtrædende kvinder i *Kvindernes Bog* og fremstillede dem alle som dybt splittede. Deres emancipation til forfatter, skuespiller eller videnskabsmand var sket på kvindelighedens bekostning: "en spaltning mellem deres forstands fordringer, som de levede efter, og deres kvindenaturs dunkle grundvold, som de forsømte" (s. IV). Den "dunkle grundvold" er for Mohr Hansson traditionens og biologiens kvinde. Mændenes forskellige meninger om 'kvindens' væsen modsvarede således længe af kvindernes indre tvivlrådighed om holdepunkterne for en egen selvforståelse.

Kvinder

Den gamle, biologiske fortolkning af kønskarakteren fik efter århundredeskiftet en af sine mest læste fortalere i filosofen Otto Weininger, hvis hovedværk,

Geschlecht und Charakter (1903), kom i nye udgaver i Tyskland hvert år indtil 1920, ligesom bogen blev oversat og læst overalt i Europa⁵. På det tidspunkt havde kvinderollen ændret sig så radikalt, at Weininger måtte operere med et begreb om 'mande-kvinder' for at få sin teori til at hænge sammen. Emanicerede kvinder – kvinder med højere uddannelse, der gik på arbejde og ikke alene identificerede sig med hjemmet og moderskabet – havde efter Weiningers mening, unormalt store dele af de mandlige, biologiske arveanlæg, og det var årsagen til deres 'fejludvikling'.

Weininger støttede sig til periodens seksualforskning, som var meget optaget af de såkaldte 'Zwischenstufe' teorier. Lægen Hirschfeld udgav fra 1899 en hel årbog for seksuelle 'Zwischenstufen'. Man undersøgte den embryologiske udvikling fra det biseksuelle anlæg og til monoseksualiteten efter kønsspaltningen og fandt eksempler på individer, der ikke havde fuldført denne udvikling, men som var standset på forskellige 'mellemlinjer'. Weininger ville nu påstå, at emanciperede kvinder var sådanne tilbagestående mellemformer.

Biseksualiteten var også Freuds udgangspunkt, og han fastholdt i hele sit forfatterskab, at kastrationskomplekset og penismissundelsen er drivkraften i pigens udvikling til kvindelighed. Anatomi er skæbne, siger han: "Det feministiske krav på ligeberettigelse mellem kønnene holder på dette punkt ikke langt, den morfologiske forskel [forskellen i størrelse mellem klitoris og penis] må vise sig i en forskelligartet psykisk udvikling" (Freud 1924, s. 249)⁶. Han understregede dog også, at udviklingen til kvindelighed gør vold mod pigens oprindelige aktivitet, og at der er en påfaldende modsætning mellem kønsforskellens trods alt smalle biologiske fundament (ægget og sæden) og dens alt-dominerende sociale og psykiske betydning.

Dertil kommer, at Freud hæftede sig ved kønsbegrebets mangetydighed som det normale, hvor Weininger og andre så det som noget unormalt. For Freud var kvindelig aktivitet udtryk for frembrud af en oprindelig drift og ikke for en fejludvikling i mandlig retning. I en note til *Tre afhandlinger om seksualteori* (1905) tilføjet i 1915 indførte han den meget indlysende og perspektivrige opdeling af kvindelighedsbegrebet i tre niveauer: et biologisk, hvor kønsforskellen ligger i ægget og sædcellen; et sociologisk, hvor kønsforskellen viser sig i de historisk udformede kønsroller; og en psykologisk, som viser sig i aktiv/passiv-polariteten. Det betyder, at kausalforholdet fra biologien og til samfundsmæssig placering og psykologi brydes op. Den biologiske forskel er nok det fundamentale, men den senere opbygning af personlighedens sociale og psykologiske komponenter er ikke determineret direkte af biologien, som snarere potenseres op af de samfundsmæssige magtforhold og traditionelle psykiske funktionsmåder. Freud lagde hermed et teoretisk grundlag for at betragte kvindeligheden som et kulturprodukt. "Man fødes ikke som kvinde – man bliver det", som Simone de Beauvoir siden skrev⁷. Kvindeligheden var blevet "en historisk kategori", som vi siger i dag. '*Kvinden*' var blevet til 'kvinder'.

Freuds præcisering af de tre niveauer i kønsbestemmelsen forhindrede naturligvis ikke, at han selv og andre spekulerede videre over forbindelsen imellem dem. Spørgsmålet om udviklingen fra den lille piges biologiske anlæg og til dannelsen af den voksne kvindes karakter var genstand for en interessant kontrovers i 1920'erne og 30'erne. Flere kvindelige psykoanalytikere som

Horney, Deutsch og Klein fasthold i højere grad end Freud kønskarakterens biologiske grundlag. Horney og Klein hævdede, at pigen fra lille kender sin vagina, således at man kan tale om en medfødt heteroseksualitet omkring den, og Deutsch mente, at den kvindelige seksualitet i sin modne form er knyttet til forplantningen, og at orgasmen først opnås i fødselens "orgie af masochistisk vellyst"⁸. I alt fald Horney arbejdede ud fra delvis feministiske ideer, så hendes retur til det biologiske eller fysiologiske var sikkert også dikteret af modviljen ved at se kvindекønnet forsvinde som en helhed ud af teorien. Det er da også klart, at når 'kvinden' opløses og bliver til utallige, forskellige 'kvinder', forsvinder kvindeligheden som subjektposition i forskningen. Relative- ringen af kønsbegrebet bredte sig, samtidig med at kvindelige forskere begyndte at vise sig i den videnskabelige verden. De havde nu ikke længere en fast kønsidentitet at støtte sig til som forskere, ingen basis at drive 'kvindeforskning' på.

Den videre videnskabelige udforskning af kønskarakteren foregik – efter Freuds recept kan man næsten sige – stort set inden for de enkelte fagområder. På det biologiske/fysiologiske område udførte Kinsey og siden Masters og Johnson undersøgelser af de kvindelige kønsorganers funktionsmåder, der viste, at de to køns orgasmeevne, samt det fysiologiske (muskulære) forløb af orgasmereaktionen var temmelig identisk⁹. Det underbyggede Freuds opfattelse af kønsforskellens smalle biologiske grundlag og støttede den igangværende udvikling mod større seksuel ligestilling. Omvendt var samfundsvidenskaberne og den etablerede psykologi præget af 'funktionalisme', hvilket betød, at kvinderollen blev studeret i sin aktuelle form og derefter betragtet som naturbundet og uforanderlig. Betty Friedan kritiserede i *The Feminine Mystique* (1963) Margaret Mead for i sit berømte antropologiske arbejde på den ene side at vise, at den sekundære kønskarakter er højst forskellig i forskellige stammesamfund og altså ikke bundet til biologien, og på den anden side at glorificere kvindernes seksuelle funktioner, særlige moderskabet, hvorfor mange amerikanske kvinder begyndte at misunde "de bar-brystede samoanerinders afklarede kvindelighed" (s. 126). Freuds radikale opfattelse af kønsforskellens psykiske betydning i aktiv/passiv-polariteten blev kun videreført af Lacan og hans skole, der hævder, at kønsforskellen først tilskrives betydning med indstiftelsen i den enkeltes livshistorie af den symbolske orden, og at begreberne 'mand' og 'kvinde' henviser til strukturelle positioner i sproget.

Paradoksalt nok var opløsningen af 'kvinden', af kausalforholdet mellem kvinders biologi på den ene side og deres karakter og socialrolle på den anden, en vigtig forudsætning for to af den moderne feminismes grundlæggere: Beauvoir og Friedan. For dem begge gælder det, at holdningen til biologien er, at den skal beherskes, således at den ikke kommer til at styre kvindens liv. Deres kritik og polemik retter sig for en stor dels vedkommende mod kønsforestillinger, som havde deres rødder i 1800-tallet, men levede videre som myte og vaneforestillinger og stadig fik lov til at dominere kvindernes liv. Begge de to forfattere ligger dermed reelt i forlængelse af udviklingstendenserne i deres periodes videnskab, bortset fra emnet: kvindelivet, og det politiske engagement i forbedringen af dette liv.

Beauvoir skrev i en filosofik tradition, eksistentialismen, hvor modsætning-

gen mellem immanensen, det blot værende, og transcendensen, det overskridende, er en grundmodsætning. Kroppen og biologien er det givne grundlag, som mennesket i sin selvrealisering skal omforme. Kvindens problem er, at hun er fanget af sin biologi, er blevet henvist til den især gennem moderskabets tvang. Hun har derfor aldrig selv formet sit liv eller det samfund, hun har været en del af. Kvindernes historie er helt og aldeles skabt af mændene (*Det andet køn*, I s. 181). ”Som vi har set, kom kvindens underlegenhed oprindeligt af, at hun fra første færd slog sig til tåls med blot at videreføre livet, mens manden udfandt eksistensgrunde, som i hans øjne var mere væsentlige end tilværelsen i dens rene fakticitet;” (III s. 154).

Beauvoirs omfattende fremstilling af kvindernes historie, myterne om kvindeligheden og det nutidige kvindeliv i de skiftende faser: barndom, ungdom, ægteskab, moderskab, alderdom skal underbygge den antagelse, at det er lykkedes mændene at gøre kvinderne til ’de andre’. Synet på kvinden er generelt negativt; biologien skal transcenderes, og den nu kendte kvindelige psykologi og socialrolle ses som resultater af undertrykkelse. Kvinder er forkrøblede mennesker, men frigørelsen er lige til at gribe. Hvis kvinderne selv tør og vil, kan de blive mennesker og subjekter ligesom mændene. Beauvoir har umiskendeligt en mandlig optik i sin samfunds- og kvindebeskrivelse, og manden er modellen bag frihedsforestillingerne. Overhovedet mener hun, at kønsforskellen skal nedtones, ’privatiseres’, ligesom Engels og Mill som også er blandt hendes vigtigste teoretiske forudsætninger. Hun bidrager med sin bog til den ’lighedsfeminisme’, som Woolstonecraft, Tristan, tyske socialister som Zetkin m. fl. havde arbejdet på i mere end 100 år.

Hensigten med Friedans bog er, som titlen antyder, at afmystificere kvinden. Al mystikken om ’det kvindelige’ er forældede ideer og ideologiske greb beregnet til at holde kvinderne nede på deres traditionelle plads med, hedder det. Synet på det traditionelle kvindeliv er lige så negativt som Beauvoirs, og frigørelsesperspektivet er det samme om end mere praktisk formuleret: moderne kvinder må udforme en ny ’livsplan’, som indeholder både arbejde og hjemmeliv. Det kan godt lade sig gøre, hvis man ude og hjemme forstår at skære de mest tidsrøvende detaljer bort både fra hus- og lønarbejdet, fastslår hun optimistisk (s. 329).

Tilsyneladende var det ejendommeligt selvmodsigende, at alt kvindeligt således blev afvist som forkrøblet menneskelighed, som en maskerade, netop af to kvinder. Deres holdning til kvindelivet er imidlertid dybt ambivalent, idet emnevalget og engagementet afslører solidariteten med den kvindelighed, som konklusionerne ellers kritiserer. Beauvoir og Friedan mente, at de selv havde overskredet den undertrykte kvinderolle og tilbød deres eksempler til efterfølgelse for andre kvinder. Især Beauvoirs afvisning af kvinderollen må også forstås historisk ud fra hendes absolutte ensomhed som teoretisk feminist i den videnskabelige verden efter krigen.

Den nye kvindebevægelse, som opstod i Beauvoirs og Friedans kølvand, ophævede imidlertid netop den privatisering af det biologiske, som de to ’formødre’ arbejdede ud fra. Vedkendelsen af det biologiske tilhørsforhold var selve bevægelsens organisatoriske udgangspunkt. Alligevel fastholdt hovedstrømmen i den kvindeforskning, som med bevægelsen fik et vældigt kvantita-

tivt og kvalitativt opsving, Beauvoirs og Friedans analyser af socialrolle og psyke som negative resultater af undertrykkelsen. Når kvinderne på den ene side således samledes og forskede på baggrund af deres biologi og på den anden side kritiserede resten af kvinderollen, blev det des vigtigere at understrege det nærmest arbitrære forhold mellem biologien og kønsrollens øvrige komponenter. Biologien blev positiviseret, "kvinder er stærke", men den blev samtidig sat i parentes, "kvindelighed er en historisk kategori".

Med biologien i parentes kunne kvindeforskningen brede sig inden for de enkelte fagområder, og stadig mere detaljerede studier i kvinders historie, bevidsthed, kultur og psykologi så dagens lys. Det biologiske udgangspunkt viste sig som hos Beauvoir i emnevalget og i det grundspørgsmål, som styrede forskningsprocessen: spørgsmålet om kvindeundertrykkelsens historie og årsager. Patriarkatsforskningen satte sig som mål at blotlægge disse årsager, den øvrige kvindeforskning havde det mere fordækte formål at analysere kvinders liv og bevidsthed som fordrejet, uegentligt, nærmest som et symptom på undertrykkelsen. Forskningsresultaterne skulle ikke bidrage til en oparbejdelse af positiv viden om kvinder. Ligesom Beauvoirs bog var skrevet fra en mandlig synsvinkel, var synsvinklen nu defineret af kvindebevægelsens politiske platform. Kvinderollen gennem tiderne blev analyseret som begrænset og begrænsende; kvindebevidstheden blev analyseret som spaltet mellem en kritisk (depressiv) indsigt i undertrykkelsen og et visionært (utopisk) håb om et andet liv.

Forbindelsen mellem biologien, som altså spillede en vigtig rolle for rekrutteringen af forskerne og for deres metode (kønsidentiteten mellem forsker og objekt), og kvindeligheden i øvrigt blev ikke reflekteret, snarere fortrængt. Derfor har en del af kvindeforskningen fra den tidlige periode, dvs. 1970'ernes begyndelse, ofte en tautologisk og selvbekræftende karakter. Michèle Barrett's ellers meget glimrende bog: *Women's Oppression Today* (1980) er et senere eksempel på problemet. Hun forsøger at analysere hele kvindeforskningens teoretiske grundlag, bl. a. gennem en stadig præcisering af begreberne familie, seksualitet, lønarbejde, patriarkat osv., hvilket dog ikke fører til et sammenhængende billede af det moderne kvindeliv, fordi delelementerne er bestandig mere detaljerede brikker i den fremmedgjorte og undertrykte kvindeligheds puslespil. Hver del er fæstnet til undertrykkelsens årsag: faderen, mændene, kapitalen, fremfor til en reelt eksisterende kvindelig subjektivitet. Derfor kan Barrett kun konkludere med at opfordre til politisk kamp inden for alle berørte områder. Hvad kvinder positivt skal kæmpe for at fremme, siger hun ikke meget om.

Beauvoirs analyse af kønnets betydning lå ikke så fjernt fra de kristne og rousseauske synspunkter, som er nævnt ovenfor. Også hun mente, at kvinderne måtte hæve sig over den blot almene væren, og at de måtte nøjes med at være kvinder i visse øjeblikke i livet. Forskellen var 'blot', at hun mente, at kvinderne sagtens kunne lære det, hendes brud med traditionen ligger i afvisningen af biologiens determination. I forhold til Beauvoir lagde 1970'ernes kvindeforskning større vægt på kritikken af mandssamfundet. Kate Milletts *Seksualpolitik* skulle vise, at der ikke eksisterer noget 'menneskesamfund', at mændenes selvbevidsthed og kultur er aggressivt vendt mod kvinderne i en stadig kønskamp om magten på alle niveauer. På den måde blev frigørelsesper-

spektivet efterhånden mere utydeligt. Når kvinderne havde fået gjort op med undertrykkelsen og omstyrtet mandssamfundet, hvilken kvindelighed og hvilket samfund skulle da sættes i stedet? Kun de klassiske, socialistiske visioner om en nok så abstrakt lighed og et diffust fællesskab stod umiddelbart til rådighed for den feministiske fantasi. Beauvoirs mandlige optik var blevet erstattet af en kvindelig, men den syntes til gengæld kun at kunne indfange undertrykkelse, fremmedgjorthed og kvindelighedens elendighed.

Først med Ulrike Prokops *kvindelige livssammenhænge* (1976) rettedes der en gennemgribende kritik mod kvindeforskningens manglende positive interesse for kvinders faktiske livsforhold og selvforståelse. Prokop hævder, at borgerlige sociologer, socialister og feminister er enige om at nedvurdere kvindernes socialrolle og psykologi, og at deres frigørelsesforestillinger på forskellig vis går ud på, at kvinderne skal opgive netop deres kvindeliv og kvindelighed. Hun rejser selv spørgsmålet om, hvad moderne kvinder vil, og hvordan de ser på sig selv; hendes materiale er traditionelle sociologiske interview-undersøgelser, og konklusionerne er heller ikke overraskende. Det viser sig, at kvinderne definerer sig selv ud fra familien, også når de har lønarbejde. Det nye i Prokops bog er hendes positive interesse for kvindearbejdet i familien og for den bevidsthed, det udvikler. Prokop finder, at kvinderne som hjemmearbejdende udvikler nogle særlige produktivkræfter: behovsorienteret kommunikation, evnen til at opbygge kærlighedsrelationer og imaginationsevne er de vigtigste. Hendes kvindelige optik hviler således ikke alene på et ubegrebet biologisk tilhørsforhold, men på hele den kvindelige livssammenhæng. Den er ikke politisk begrundet i reaktionær solidaritet med den familieorienterede kvindelighed, men i en gennemgribende forståelse af kvindelighedens historiske betingethed. I bogens sidste tredjedel fremlægges romantikkens helt anderledes positive syn på intimsfærers kvindelige subjekt. Hermed fremstår moderne kvinders familieorientering og den romantiske kerne i den moderne kvindebevidsthed hverken som en binding til noget immant/biologisk eller som et resultat af undertrykt 'menneskelighed' og/eller 'kvindelig essens'. Det er historisk udviklede bevidsthedsformer, knyttet til faktisk eksisterende samfundsmæssige institutioner (familien), som i dag måske er af sekundær betydning, men som dog ligefuldt eksisterer.

Da kausalforholdet mellem biologi og socialrolle blev brudt, var det teoretiske grundlag for historiseringen af kønsrollerne som nævnt skabt. Kvindeforskningen brugte altså i første omgang denne indsigt til at analysere kvindelighedens forvrængning og afhængighed af det overgribende patriarkat. Først Prokop drog de fulde konsekvenser af teorien, idet hun undersøgte kvindernes faktiske historiske livsomstændigheder i samspillet med den kvindelige subjektivitet. Det drejede sig ikke kun om at indsamle data om kvinders liv; det har grene af historievidenskaben altid gjort i mindre målestok. Kvindernes egen fortolkning af disse data, deres selvforståelse og bearbejdning af egne erfaringer var hendes genstandsområde. På en måde bandt hun dermed atter biologi, sociologi og psykologi sammen, idet netop den historisk specifikke sammenkædning af disse tre niveauer kvindelighed i Prokops teori kan siges at udgøre 'kvinden' på et bestemt historisk tidspunkt.

Prokops bog var et angreb på nogle af kvindebevægelsens aktuelle dogmer;

samtidig bidrog den til en positiv afgrænsning af kønsbegrebet og gavnede dermed kvindeforskningen og på længere sigt kvindernes kamp for identitet og selvstændighed.

En lignende positiv bestemmelse af kvindelighedsbegrebet blev på samme tid søgt udviklet inden for fransk kvindeforskning med tilknytning til og i opposition til Lacanskolen. Irigaray, Cixous, Montrelay, Kristeva m. fl. har på forskellig vis gjort kvindekroppen og det prædipale mor-datter forhold til kvindelighedens eneste genuine udtryksform. Når kønsforholdet er et magtforhold med kvinden som den passive 'anden', og når det efter Lacans teori indstiftes med den symbolske orden og i sproget, må den autentiske kvindelighed findes uden for denne orden, mener denne gruppe franske feminister, uden for sproget, på et tidligere udviklingstrin, f. eks. i moderne førsproglige kontakt med barnet, i den rytmiske pludren som Kristeva skriver om, eller som resterne af en kropsligt sanset identitet mellem mor og datter. Når Lacan kunne hævde, at kvinder ikke eksisterer (i *Seminaire XX*, 1972-3, Lacan 1982), måtte det provokere til en tilbagevending til Horneys position med fundering af kvindeligheden i biologien. Spørgsmålet er så, om denne kropslige kvindelighed kan symboliseres i sproget og bringes til at udtrykke sig.

Kvindelighed

Den kritiske analyse af mænds syn på kvinder hørte tidligt til kvindebevægelsens og -forskningens yndlingbeskæftigelse. Millets *Seksualpolitik* er det klassiske eksempel på denne særlige form for feministisk ideologikritik, hvor mandschauvinismen afdækkes i kunst, videnskab og politisk teori. Når analysen afslørede de mandlige særinteresser bag tilsyneladende neutrale kvindebilleder, kunne man frygte, at mænds fremstilling af kvinder under alle omstændigheder var falsk fra ende til anden, ikke i overensstemmelse med virkeligheden og slet ikke med en autentisk kvindelighed.

Kritikken af enhver mandlig beskrivelse af kvinder gav imidlertid kvindeforskningen alvorlige problemer. Kilderne til kvinders liv i tidligere perioder er sparsomme, og de har næsten alle mænd som ophav. Hvis kvindeforskningen måtte forkaste hele den mandlige videnskab og kunst som fordrejet, ville det blive umuligt at få noget at vide om vores formødres liv og dermed vores egen historie. Dette problem diskuteres indgående af Silvia Bovenschen i *Die imaginierte Weiblichkeit* (1979). Hun undersøger kvindebilledet i to perioder: oplysningstiden og romantikken og finder to helt forskellige kvindeidealer. I oplysningstiden skulle kvinderne være lærde ligesom mændene; kvindeidealet var en analogikonstruktion til den mandlige selvforståelse. I romantikken skulle kvinderne derimod være følsomme; en supplementskonstruktion til den mandlige selvforståelse. Begge perioder kan opvise kvindelige forfattere, som skriver inden for dette kvindeideals rammer, som gør idealet til deres egen selvforståelse, og Bovenschen hæfter sig ved, at denne selvforståelse kunne skifte så brat og tilsyneladende uden indre sammenhæng med kvindernes liv. Hun slutter deraf, at kvinderne kun formåede at være aktive kulturproducenter, så længe der var et bestemt, klart kvindeideal at rette integrationsbestræbelserne

imod, og at de kun kunne komme på højde med den symbolske fremstilling af kvindeligheden, når den i et vist omfang modsvarede deres ønsker og ambitioner.

”Indtil nutiden har det for øvrigt ikke været dem [kvinderne] muligt at udvikle kulturprægende fantasi- og fremstillingsformer, der viste ud over de allerede etablerede formninger af det kvindelige i det mandligt dominerede kulturlandskab. Deres kulturskæbne er afbildet i historien om væddeløbet mellem pindsvinet og haren – pindsvinet, den forudgivne skitse, er der alt tid allerede før dem.” (s. 139).

Ligesom Prokop indleder Bovenschen sin bog med en kritik af de herskende kvindeopfattelser, som hun finder enten reduktionistiske eller supplementære; enten kaserer man kvinderne i særligt ’kvindespørgsmål’, eller man gør sig illusioner om deres særlige, komplementære, egenskaber i forhold til manden. Men kvinderne er ingen minoritet, ingen bedre halvdel til mændene. Opgaven består efter Bovenschens mening i at finde den kvindespecifikke synsvinkel på virkeligheden og i at analysere kvindelighedens betydning som en strukturel position i videnskaben i almindelighed. Bovenschens tendens til at frakende kvinderne direkte indflydelse på kulturen genfindes med skiftende radikalitet i store dele af kvindeforskningen; det samme gælder hendes absolutte fremhævelse af, at forestillingerne om det kvindelige er afgørende på alle niveauer af det menneskelige bevidsthedsliv.

Kvindeforskningen står således tilsyneladende med det paradoks, at kvinderne har været overalt i samfundet, uden at de har præget den samfundsmæssige selvrefleksion. Som arbejdersker, hustruer og mødre har de haft berøring med alle kulturelle processer, men i den ideologiske fremstilling af disse processer ses de hovedsageligt som passive objekter for den mandlige handlekraft og subjektivitet. Kvindeforskningen accepterer ikke de mandlige kvindebilleder. I stedet arbejder den på at skabe positive modbilleder, og i den proces ses kvindeligheden ofte som en subversiv kraft, der har gennemstrømmet alle samfund, men er blevet holdt nede med hård hånd. De senere års interesse for hekse, som Bovenschen har bidraget til som medforfatter til bogen *Aus der Zeit der Verzweigung* (1978) har kunnet bruges til at konkretisere sådanne forestillinger, også selv om det ikke altid har været intentionen.

De franske feministiske psykoanalytikere ville som nævnt føre kvindeligheden tilbage til det ubevidste, det kropslige, det uformulerede og undertrykte. Deres teorier har inspireret Gilbert og Gubar i den store bog om 1800-tallets berømteste engelsksprogede forfatterinder: *The Madwoman in the Attic* (1979). Litteraturen har den særlige interesse for kvindeforskningen, at man med den ubetvivleligt kan få kvinders egne tekster i hånden og dermed direkte adgang til kvindelig selvforståelse. Gilbert og Gubar mener imidlertid ligesom Bovenschen, at kvindernes tekster blot reproducerer de mandlige kvindebilleder, og kun gennem spalter og sprækker åbner de for en autentisk kvindelighed. De ser forfatterinderne (Brontë-søstrene, Austen, Eliot, Dickenson m. fl.) som ”indelukket i et overvældende mandligt-domineret samfunds arkitektur” og fanget i den ”patriarkalske poesi” (s. xi). De er blevet påtvunget det mand-

lige sprog og de mandlige genrer og har derfor måttet udvikle en "dobbelttale" for at sløre deres mest "subversive impulser" (s. 74). Teksternes mange uhyrer og gale kvinder er projektioner af den kvindelige vrede og utilpashed; de kvindelige uhyrer er fra en kvindesynsvinkel "simpelthen en kvinde, der søger at få magt til at udtrykke sig selv" (s. 79). Huller og huler er kvindelige rum, som heltinderne kan stige ned i og finde "de spredte blade til bogen ikke kun om deres egen magt, men om den tradition hvorfra denne magt er udgået. Kroppen i hendes forgængeres kunst og derfor også kroppen i hendes egen kunst ligger i småstykker omkring hende, sønderdelt, forglemt og adspillettet" (s. 98). Her fremanalyseres ikke blot nogle kvindeæstetiske strukturer, men billedet af den kulturomvæltende kvindelige kraft fremmanes med forjættende styrke.

Den del af kvindeforskningen, der stærkest betoner, at den autentiske kvindelighed er en ukendt, usocialiseret og subversiv kraft, stiller gerne denne autentiske kvindelighed over for de mandligt producerede kvinde billeder på samme måde som det ubevidste i det enkelte individ står over for bevidstheden. Den autentiske kvindelighed ses som kvindernes ubevidste, det formende og dynamiske ukendte under den ude fra tillærte, af mændene påtvungne kvindebevidsthed. Efter min mening skal man dog ikke drage skellet mellem sand og falsk bevidsthed så skarpt. De mandligt producerede kulturelle billeder af kvinders liv gennem tiderne må opfattes som materielle realiteter, som kvinderne har dannet deres selvforståelse i forhold til i med- og modspil. Fler-tallet af mændene har heller ikke selv været kulturproducenter. De har også måttet påtage sig en kulturelt formet mandlig identitet, som dog har været mere favorabel og i bedre overensstemmelse med deres personlige erfaringer og mål end den kvindelige. Kvindebevidstheden og kvindekulturen, som er en subkultur med en sammenhængende tradition, er skabt i spændingsfeltet mellem de kvindelige livserfaringer og de foreliggende kvinde billeder, hvoraf mændene havde udformet de fleste. Det er en del af kvindernes livsvilkår, at de skal forme en identitet på baggrund af modsætningsfyldte ydre og indre billeder af kvindeligheden, midt imellem idealer og erfaringer, mellem subjekt- og objektpositionen. En æstetisk analyse af kvinders tekster skal snarere udrede disse modsætnings gennemslag i udtryksformen end sondere i et enkelt af kvindeidentitetens lag.

I hver historisk epoke dannes der i offentligheden et billede af de to køn og deres væsen; det er idealer, normer, projektioner der fremhæver dele af det virkelige liv og fortrænger andre. Disse billeder på mandligheden og kvindeligheden er masker i lighed med Marx' økonomiske karaktermasker. Karaktermaskerne spejler de økonomiske lovmæssigheder, mens kønsmaskerne spejler komplicerede ideologiske konstruktioner, der samler elementer fra mange niveauer: biologien, socialiteten, psykologien. Disse konstruktioner beskriver ikke nogen konkrete kvinders liv og erfaringer, men danner alligevel mønstre, som alle kvinder nødvendigvis må definere sig i forhold til.

Hvad er 'kvindelighed'?

Kvindeforskningens interesse i at få præciseret sit kvindebegreb udspringer af

selve forskningsprocessen; det skal bruges til at afsøge genstandsområdet med, som en hjælp til at få hentet de relevante data frem. Som det er fremgået, har kvindeforskningen fra begyndelsen forsøgt at indkredse dette begreb. I 1800-tallet tilsluttede de få og enkeltstående kvindelige skribenter sig det menneskebillede, som den kulturelle og politiske radikalisme udviklede, fordi det modsvarede kvindelige frihedslængsler. Ved århundredskiftet påbegyndte kvinderne sammen med den moderne del af videnskaben kritikken af de biologiske begrundelser for kvinderollen. Den nye kvindebevægelse skabte en platform for en kvindelig synsvinkel på samfundet, og herfra blev mandssamfundets beherskelse af kvinderne kritiseret. Selv om mænds syn på kvinder ikke længere hentede sin begrundelse i naturen eller i biologien, følte kvinderne sig stadig derfineret og styret af de kvindebilleder, mændene frembragte. Endelig betød den brede kønsbetingede organisering, at kvindeforskerne fik styrke og overblik til at koncentrere sig om, hvad kvinder og deres liv faktisk har repræsenteret og indeholdt gennem tiderne. Resultatet af denne langvarige proces er blevet, at kvindeforskningen har indkredset to centrale emneområder.

Kvindeforskningens emne er for det første *de biologiske kvinders liv* historisk og i nutiden. Det kan enten være enkelte kvinders liv og arbejde, ofte kvinder der har sprængt det normale kvindelivs grænser: oprørere under enhver form, kvindepolitiske ledere, fremragende kunstnere, helgeninder eller hekse. Det kan også være grupper af kvinder og de typiske træk ved deres livsvilkår og bevidsthed: kvinder i en bestemt historisk epoke, i en bestemt klasse, kvinder der har løst bestemte samfundsmæssige opgaver eller på anden måde har været underkastet fælles vilkår. Både når man undersøger grupper af kvinder og enkelte kvinder gælder det, at det kvindelige skal bestemmes som en enhed af biologiske, sociologiske og psykologiske elementer. Kvindernes egen bevidsthed om deres livsvilkår og følelsesliv indgår som et vigtigt moment. At fremanalysere de undersøgte kvinders subjektive opfattelse af deres liv og identitet er *den ene måde*, hvorpå man kan siges at anlægge en kvindesynsvinkel i sin forskning. Resultatet af en sådan forskning vil blive viden om historisk specifikt kvindeliv og -bevidsthed, set dels med kvindernes egne øjne, fra deres kvindesynsvinkel, og dels set fra et nutidigt kvindeperspektiv der indfører denne viden som et led i en mere omfattende sammenhæng, nemlig kvinders historie. Dette nutidige kvindeperspektiv er *den anden måde*, kvindesynsvinklen anlægges på.

For det andet er kvindeforskningens emner *de kvindebilleder*, som har spillet en normgivende rolle i forskellige perioder gennem kunsten, den politiske tænkning, opdragelsesteorier o.lign. Det er relativt selvstændige ideologiske konstruktioner, især bygget op af mænd, der spejler en lang række forhold ved de biologiske kvinders liv, men som også er formet af mændenes lyst- og angstprojektioner og rettet til efter samfundets og statens krav. Disse billeder kan om end formidlet fortælle meget om kvinders liv. De kan især forklare, hvorfor de biologiske kvinder i perioder udvikler sig, som de gjorde, hvilke idealer de blev formet og formede sig selv efter. Kvindesynsvinklen på disse kulturelle stereotyper er den feministisk-ideologikritiske, men målet er ikke at afvise dem som falske. Målet er at forstå deres betydning for udformningen af

den faktisk eksisterende kvindelighed.

Således er tidligere tiders billede af *kvinden*, 'det evigt kvindelige', blevet spaltet i to undersøgelsesområder: de virkelige *kvinder* og det ideologiske billede af *kvindeligheden*.

Som et eksempel på, hvordan 'kvinder' og 'kvindelighed' spiller sammen i et konkret forskningsforløb, kan jeg skitsere et sådant inden for mit eget fagområde, som er litteraturvidenskab. Skal man studere et forfatterskab, må man dels sætte sig ind i forfatterindens livsforhold, hendes økonomi, miljø, familiesituation, arbejde i øvrigt, børn osv., og i hendes livshistorie som har dannet karakteren; dels må man kende samtidens kvindebilleder, som hun selv kan have mødt dem f.eks. i kollegernes bøger. Hun har dannet sin selvbevidsthed i spændingsfeltet mellem sine egne erfaringer og disse kvindebilleder, og hendes tekster giver disse mere eller mindre integrerede dele af personligheden stemmer. Normalt vil spaltningen mellem erfaringer og normer være større for kvinder end for mænd. Derfor får de forskellige lag i personligheden ofte i teksterne hver deres stemme¹⁰. Kvindernes vanskeligheder med at udvikle en samlet identitet genfindes i teksterne som indbyrdes modstridende elementer og som fraværet af en autentisk fortæller. Kvindesynsvinklen på et sådant forfatterskab består i at fremanalysere de forskellige stemmer eller ud-sagn og forklare deres baggrund.

NOTER

Artiklen ligger i forlængelse af en større artikel: 'Kvindeforskningen i vadestedet – bidrag til en påtrængende videnskabsteoretisk diskussion', som publiceres i Mette Bryld m.fl. (red.): *Kvindespor i videnskaben*, Odense universitetsforlag 1985. Materialet til begge disse artikler er samlet i forbindelse med et stipendium under Statens Humanistiske forskningsråd i 1983. Kvindeforskningens placering i humanioras forskning som helhed har jeg skrevet nærmere om i 'Humanistiske kvindestudier – en anden videnskab!', som er offentliggjort i *Humaniora mellem fortid og fremtid*, Københavns Universitet 1984.

1. Skjult citat fra Meyer (1982) s. 84.
2. Denne politifunktion er undersøgt af J. Donzelot i *La police des familles* (1977), jvnf. Simo Køppes anmeldelse af bogen i *Kultur & Klasse* 47, 1983.
3. Engels (1891); A. Bebel: *Die Frau und der Sozialismus* (1879); Stuart Mill (1869).
4. Engels (1891) s. 76; Stuart Mill skriver om kvindernes stemmeret i (1869) s. 92.
5. Weiningers bog er diskuteret i Bryld (1982). Heri omtales også andre kønsfilosoffer fra århundredskiftet.
6. Freuds analyser af kvinders psykoseksuelle udvikling er gennem de senere år gjort til genstand for omfattende diskussioner ikke mindst blandt feminister. Jeg har selv skrevet en kort gennemgang af de centrale artikler fra perioden efter 1924 i Andersen (1979).
7. Beauvoir (1949) II s. 13. Citatet indleder afsnittet om dannelsen af kvinden.
8. Deutsch (1925) s. 172.
9. Denne konklusion på Kinseys og Masters og Johnsons undersøgelser drages klartest hos Sherfey (1966).
10. Det modsætningsfyldte i kvindeteksters udsigelsesniveau diskuteres for tiden i store dele af kvindelitteraturforskningen. Jeg har omtalt problemet nærmere i Busk-Jensen (1984b).

LITTERATUR

- ANDERSEN, T. og BUSK-JENSEN, L. (1979): *Mathilde Fibiger – Clara Raphael*, København, Medusa.
- ANDKJÆR OLSEN, O. (1984): 'Problemer i psykoanalytisk forskning' i: Reisby m. fl. (red.): *Problemer i psykiatrisk forskning*, København, FADL.
- BARRETT, M. (1980): *Women's Oppression Today*, svensk udgave: *Kvinnoförtryck*, Lund, Zenit 1982.
- BEAUVOIR, S. de (1949): *Det andet køn*, København, Tiderne Skifter 1977.
- BOVENSCHEN, S. (1979): *Die imaginierte Weiblichkeit*, Frankfurt am Main, Suhrkamp.
- BRYLD, M. og LYKKE, N. (1982): 'Er begrebet "mandekvinde" kvindejendsk? Om en opfattelse af "overgangskvinden" i kønsfilosofi og kvindelitteratur' i Bryld m. fl. (red.): *Overgangskvinden*, Odense Universitetsforlag.
- BUSK-JENSEN, L. (1981): *Frigørelse eller selvrealisering. Analyser i George Sands feministiske forfatterskab 1832-1844*, København, C. A. Reitzel.
- BUSK-JENSEN, L. (1984a): 'Humanistiske kvindestudier – en anden videnskab?' i *Humaniora mellem fortid og fremtid*, København, Forum for humanistisk fagdidaktik, KU.
- BUSK-JENSEN, L. (1984b): 'Kvinder i litteraturhistorien' i B. Gudiksen m. fl. (red.): *Fanden skabte kvinden*, København, Tiderne Skifter.
- BUSK-JENSEN, L. (1985): 'Kvundeforskningen i vadedstedet – bidrag til en påtrængende videnskabsteoretisk diskussion' i M. Bryld m. fl. (red.): *Kvindespor i videnskaben*, Odense Universitetsforlag.
- DEUTSCH, H. (1925): 'The psychology of woman in relation to the functions of reproduction' i Fliss (red.): *The Psychoanalytic Reader*, New York, International Universities Press.
- DOMELLÖF, G. (1984): 'Teoretiska diskussioner inom kvinnolitteraturforskningen' i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr. 2-3, årgang 5, Lund.
- DUDEN, B. (1977): 'Das schöne Eigentum. Zur Herausbildung des bürgerlichen Frauenbildes an der Wende vom 18. zum 19. Jahrhundert' i Kursbuch nr. 47, Berlin.
- ENGELS, F. (1891): *Familiens, privatejendommens og statens oprindelse*, København, Politisk Revy 1977. Førsteudgaven er fra 1884; fjerde udvidede udgave fra 1891.
- FRIEDAN, B. (1963): *The feminine Mystique*, Penguin 1976.
- FREUD, S. (1905d): *Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie*, Studienaugsabe V, Frankfurt, Fischer 1972.
- FREUD, S. (1924d): 'Der Untergang des Ödipuskomplexes', Studienaugsabe V, Frankfurt, Fischer 1972.
- FREUD, S. (1925j): 'Einige psychische Folgen des anatomischen Geschlechtsunterschieds', Studienaugsabe V, Frankfurt, Fischer 1972.
- FREUD, S. (1931b): 'Über die weibliche Sexualität', Studienaugsabe V, Frankfurt, Fischer.
- FREUD, S. (1933a): 'Nye forelæsninger til indføring i psykoanalysen, forelæsning 33: 'Kvindelighed', København, Hans Reitzel 1973.
- GAMMELGAARD, J. (1984): 'Hysteri, psykoanalyse og feminisme' i Gudiksen m. fl. (red.): *Fanden skabte kvinden*, København, Tiderne Skifter.
- GILBERT, S. and GUBAR S. (1979): *The Madwoman in the Attic. The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination*, New Haven og London, Yale University Press.
- HANSSON, L. MOHR (1894): *Kvindernes Bog*, Kristiania (under pseudonymet: Marholm Hansson).
- HAUSEN, K. (1978): 'Die Polarisierung der "Geschlechtscharaktere" – Eine Spiegelung der Dissoziation von Erwerbs- und Familienleben' i Rosenbaum (red.): *Seminar: Familie und Gesellschaftsstruktur*, Frankfurt am Main, Suhrkamp.
- HORNEY, K. (1967): *Feminine Psychology*, New York, Norton & Co.
- IRIGARAY, L. (1977): *Ce sexe qui n'en est pas un*, Paris, Minuit.
- KRISTEVA, J. (1974): *La Révolution du langage poétique*, Paris.
- LACAN, J. (1973): *Det ubevidste sprog*, København, Rhodos.

- LACAN, J. (1982): *Feminine Sexuality*, udgivet og redigeret af J. Mitchell og J. Rose, London, Macmillan Press.
- LIVERSAGE, T. (1974): *Mary og revolutionen*, København, Gyldendal.
- LYKKE, N. (1981): *Bevinget, bestøvlet. Om kvindeligheden som kønskaraktermaske*, København, AIL nr. 121, Inst. for litteraturvidenskab, KU.
- MARKS, E. and DE COURTIVRON, I. (1980) (red.): *New French Feminism*, London, Harvester Press.
- MARTENSEN, H. L. (1878): *Den sociale Ethik*, København, Gyldendal.
- MEYER, S. (1982): *Das Theater mit der Hausarbeit*, Frankfurt, Campus.
- MILLETT, K. (1969): *Seksualpolitik*, København, Gyldendal 1971.
- MITCHELL, J. (1971): *Kvindernes befrielse*, København, Rhodos 1972.
- PROKOP, U. (1976): *Kvindelige livssammenhænge*, København 1978.
- ROSENBECK, B. (1982): 'Kvindelighedens (gyldne) lænker. Om kvinder, medicin og lægevidenskab' i M. Bryld m.fl. (red.): *Overgangskvinden*, Odense Universitetsforlag 1982.
- ROUSSEAU, J. J. (1762): *Emile*, København, Borgen 1962.
- SHERFEY, M. J. (1966): *The Nature and Evolution of female Sexuality*, New York, Vintage 1973.
- SIGNS, vol. 7, nr. 1 (1981): Special Section on French Feminist Theory, Chicago University.
- STUART MILL, J. (1869): *Kvindernes Underkuelse*, København, Gyldendal.
- TRISTAN, F. (1843): *Arbejdernes forbund*, København, Hønsetryk 1982.
- WITT-BRATTSTRÖM, E. (1984): 'Den främmande kvinnan – presentation af Julia Kristeva' i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr. 2-3, årgang 5, Lund.